

БОЈАНА МАНЕВИЋ-ШИЈАЧКИ
Филозофски факултет
Београд

УДК 886.1.08:871.1.08

ПОТОП КАО МЕТАФОРА У ДЕЛУ ИВАНА ЧЕСМИЧКОГ

Велику оригиналност у преузимању класичних тема остварио је песник Иван Чесмички (*Janus Rannonijs*) у својој елегији о свеопштем потопу¹. Ова елегија као и друга његова песничка остварења показује поред спретности у састављању целине из већ добро познатих устаљених слика из класичне књижевности и мајсторство у добро изнађеним прелазима при коришћењу наслеђеног материјала.

Поред Овидијевог песничког утицаја, условљеног самом темом, запажамо и утицај Сенекиног прозног дела *naturales quaestiones*, где је такође реч о потопу као великој космичкој катастрофи о којој говоре стоичарска учења². Највероватније управо од Сенеке преузима песник Иван схватање да ће велики потоп имати више узрока. Помиње густе облаке и сталне кише које доводе до изливања река и Океана, као и земљу која се отвара и ствара пут подземним водама па ове извиру на површину земље.

Песник следи Овидија, говорећи о Нептуну који трозупцем отвара нове изворе, помињући „влажног Нота“ (*madidus Notus*) и „дугу која пије воду“ и на тај начин храни облаке³. О таквој дуги говоре и други римски песници као на пр. Вергилије кад пред долазак кише каже: „...et bibit ingens arcus“⁴. Хорације у „Писмима“ назива дугу „*pluvius arcus*“ (III,18), док код Лукана (IV,81) налазимо идеју да дуга црпи Океан. Још један разлог општем потопу Иван налази у мору које се диже међу звезде. То општегрчко уверење прихваћено нарочито код стоичара да се море и вода уопште у облику испарења дижу к небу, јер се сунце влагом храни, песник Иван је највероватније прихватио из Макробијевог *Коментара Сципионова сна*, дела које је у целокупном Ивановом стваралаштву оставило видне трагове⁵.

¹ Елегија VII у збирци дела Ивана Чесмичког под називом „*Pjesme i epigrami*“ (Загреб, 1951., издање ЈАЗУ).

² Seneca, *Nat. quaest.* III, XXVII

³ Ov., *Met.* I, 264

⁴ Verg., *Georg.* I, 380

⁵ Macr., *Comm. in somn. Scip.* II, X, 10

Као узроке великог потопа Иван наводи и звездана јата: Хијаде, Хеде, Ориона, Делфина и Скорпиона, која у свом опису потопа не помињу ни Овидије ни Сенека.

У Ивановом потопу учествују и велике реке. Овидије их посебно не помиње, док Сенека именом помиње само Рону, Рајну и Дунав. Иван овом броју придодаје и Пад, шпански Бетис као и домаћу Муру, Тису и Драву.

Да би описао последице великог потопа Иван користи Овидијев топос „*adynaton*“. Необичне околности доводе до необичних појава. Говори Иван о рибама које живе тамо где су доскора живеле четвороножне животиње, о љутој змији која се сместила у зечју рупу, о раку који се обрео у лисичијој јами, о рибама које се мресте у птичијем гнезду, о фоки која је уснила на тргу. Примере необичних појава изабира врло оригинално и слободно, наводећи ситуације сасвим различите од Овидијевих.

Као и Овидије и песник Иван говори о уништеним усевима и узалудном напору сељака који оплакују свој целогодишњи труд.

Чини се да је сликовитост описа потопа Ивана Чесмичког далеко живља и пластичнија од описа који налазимо код Овидија. Овидијев је опис далеко блажи у изразу, дат са мање личних осећања, узбуђења и напетости. Драматика Ивановог описа и упечатљивост у грађењу слике дугују доста Вергилијевој поетској вештини. Опис реке која савлађује долине а касније и узвиценија места подсећа на Вергилијев опис змија које преваљују пучину, пристижу на обалу и савлађују свештеника Лаокоонта и његову децу⁶. Драматику описа постиже коришћењем елемената Вергилијеве поетске технике. Могли би, поред осталих, истаћи и поступак који Макробије у својим *Сатурналиама* наводи као *attestatio rei visae* а који се састоји у томе да песник уводи себе у центар догађаја започињући стих глаголом *vidi* или *vidimus*⁷.

У свој опис догађаја Иван не уводи само себе већ покушава да уведе и читаоце уз помоћ формуле изражене потенцијалним конјунктивом *possis*:

*poscere nec possis, ubi rus, ubi collis, ubi arbor
omnia sic facies aequoris una tegit.*

За сличан поступак зна већ и Хомер, користећи формулу *ἴδοις ἂν* а и Вергилије, користећи конјунктив *scetas*⁸. Из Сенекиног описа потопа Иван преузима слику винове лозе која остаје лишена плода, обрнуто камење које се котрља

⁶ Verg. Aen. II,203 sq.

⁷ Macr., Sat. IV,6,137

⁸ Verg., Aen. V,14,9

изгубивши стабилну подлогу као и опис људи и стоке које је у заједничкој несрећи снашла иста судба. У Сенекином опису потопа људи који су за трен избегли несрећу и опасност од водене стихије, склонивши се на врхове планина губе осећај бола и страха. Он прелази у равнодушну отупелост, апатију и покоравање стоичарској неумитној судбини—фатуму. За разлику од Сенеке, Иван као хришћанин допушта својим људима наду, истина варљиву и пуну. Тако песник Иван, следећи Сенеку, тумачи потоп углавном у стоичарском духу, сагледавајући га као неумитни чин судбе и као космичку катаклизму да би се на крају елегије, у очајању, обратио за помоћ великом творцу – свевишњем Богу и подсетио га на обавезе и обећање, које је дао људском роду после великог библијског потопа, да више никад потопом неће уништавати људски род. Помиње и дугу која би требало да буде сведок тог обећања и обавезе. Интересантно је да Мариана Бирнбаум у својој великој монографији о песнику Ивану, изричито тврди да и поред помињања бројних описа разних потопа која налазимо у класичној литератури, песник Иван библиски потоп уопште не помиње⁹. Међутим, цела песникова молба Великом творцу скоро да у потпуности представља одломак из Старог завета преточен у стих¹⁰.

Тако песник Иван слободно преплиће елементе разних учења, стоичарских и хришћанских, додајући свему томе у изобиљу и разна античка митолошка веровања.

Елегију песник завршава песимистичким крајем, великим потопом који уништава све. Тако на први поглед елегија делује као нека врста контаминације Овидијева и Сенекина описа, Иванов потоп има, чини нам се, далеко шире, симболично значење и представља метафору која прераста у алегорију, симболишући опасност од турске силе и најезде. Ту алегорију превиђа и Никола Шоп, који у белешкама уз ову елегију у збирци Иванових дела под називом *Пјесме и епиграми* каже да је „пјесма написана... вјероватно за вријеме неке велике поплаве која се пјесника дубоко дојмила“. Да није реч о обичној поплави и потопу потврђује и Иванова елегија, шеста по реду у наведеној збирци, која говори о огромној опасности која прети хришћанском западу од турске силе. Жали се песник на западне земље које, како он каже „спавају“ не мислећи на опасност коју још директно не осећају и не сагледавају у довољној мери. У елегiji о потопу, Иван помиње исте те западне земље преплављене својим великим рекама. Помињање домаћих река Муре, Тисе и Драве

⁹ Birnbaum Marianna, *Janus Pannonius, Poet and Politician*, JAZU, Zagreb 1981., p.74

¹⁰ Стари завет, *I књига Мојс.* gl. 9, 11–17

и превазилажење мање више просте дескрипције коју налазимо код Овидија и Сенеке говоре о политичкој ангажованости песника Ивана, дубоко забринутог за будућност своје земље.

Зналачко коришћење познатих слика, тематике као и поетске технике старих песника и писаца послужило је Ивану Чесмичком као начин да изрази актуелне проблеме и да поред имитације, повођења за старим ауторима, која је представљала основни принцип за којим је тежила књижевност хуманизма и ренесансе достигне и виши квалитет, емулацију, неку врсту текмичења са „ старима“. Уношењем метафоре и алегорије песник је постигао и сопствену оригиналност коју ми данас, још увек оптерећени романтичарским схватањима у вредновању дела, понајвише ценимо.

SUMMARY

Bojana Manević Šijački: THE FLOOD AS A METAPHOR IN AN ELEGY BY IVAN ČESMIČKY

In his description of the great flood the humanistic poet Ivan Česmički (Janus Pannonius) follows the roman authors Ovid and Seneca. In the poetical narration he depends on Vergil's poetical technique.

Following Seneca's description, he accepts his stoic views, but also incorporates into them Christian beliefs. The poet achieves the originality of his elegy by including metaphors and allegory. His flood has a wider and more symbolical meaning, denoting a danger of Turkish invasion which threatened during this time to the Christian West.